

FIGYELŐ

Egy kiállítás könyvei. *Bibliotheca Corviniana 1490–1990. Nemzetközi Corvinakiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban Mátyás király halálának 500. évfordulójára. 1990. április 6– október 6.*

Az Országos Széchényi Könyvtárban nem is egy, hanem négy kiállítással tisztelegtek Corvin Mátyás nagysága előtt. Ha valaki a gyorslift felől érkezett, mindjárt a Mátyás-kori Európában találta magát, azaz az *Európa Mátyás király korában* c. kiállításon. A hatodik szinten a Színháztörténeti és Zeneműtár folyosójának vitrinjeiben képeket, címlapokat, plakátokat stb. láthatott az érdeklődő a *Mátyás király szinpadon, zenében* c., nem túlságosan sok figyelemre méltított, pedig nagyon érdekes kiállításon. A fővonzóerő azonban Mátyás király könyvtárának fennmaradt, s a világban szétszóródott pompás kódexei voltak, amelyeknek mintegy a kétharmadát mutatták be. Sok tízezer ember, idős és fiatal, magyar és külföldi nézte meg. Több vendégkönyv megtelt a látogatók ilyen és olyan bejegyzéseivel. Mindig nagy volt a forgalom a kiállításon, olykor türelmet próbára tevő a sorban állás, de megérte. Aki pedig végignézte a 131 kódexet és könyvet a három kellemesen hűvös és ünnepélyesen homályos teremben (a kódexeket óvni kell az erős fénytől), s volt még egy kis ereje, annak érdemes volt a Kézirattár *Korvináink sorsát* bemutató kamarakiállítását is megnézni. Az 1932-es velencei kulturális egyezmény értelmében akkor pl. tizenhat korvinával gyarapodott a nemzeti könyvtár. Nagyon szépek és hűek a korvinák kötéseiről Végh Gyulának ezen a kamarakiállításon is bemutatott színes akvarelljai.

Szakmai körökben óriási várakozás és nem kis vita előzte meg a *Bibliotheca Corviniana* kiállítást. A fő kérdés az volt, hogy mit adnak kölcsön a korvinát őrző külföldi könyvtárak ebből az alkalomból. Volt ugyanis olyan kódex a kiállításon (a lengyelországi Torunban őrzött Naldus-korvina), amely ötször volt már külföldön, s Magyarországon most negyedszer. Először 1882-ben az Iparművészeti Múzeum könyvkiállításán, majd 1884-ben újra Pesten, 1982-ben Schallaburgban, a *Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn* c. kiállításon, majd 1985-ben újra itthon, a Széchényi Könyvtár *Kódexek a középkori Magyarországon* c., ugyancsak emlékezetes kiállításán. A toruniaiak most is hajlandók voltak ideadni! Könyvtáros fejfel gondolkozva — és 22 éves könyvtári szolgálat után az ember nem tud másként gondolkodni — sokáig kellene fontolgatnom, ha toruni könyvtáros lennék, hogy kitegyem-e felbecsülhetetlen értékű korvinámat ismét — kilenc év alatt negyedszer — egy kiállítás tagadhatatlan viszontagságainak. Hogy a toruniaiak a hagyományosan jó lengyel–magyar barátságra, vagy a félévezredes jubileumra tekintettel döntöttek így, nem tudom, de nagyon jó volt itthon látni "A fenséges könyvtár dicséretéről" négy verses könyvben Corvin Mátyáshoz írott szép kódexet. Hogy Bécs olyan keveset kölcsönzött és csak három hónapra, s Wolfenbüttel pl. semmit, talán a fent elmondottakkal indokolható. Persze azért nagyon kár, hogy ők így határoztak. Ötszázéves jubileum egyszer van.

Ilyen kiállítás nem volt még a világon! 131 korvinát egyszerre, s éppen ezeket együtt, ember fia még sehol nem láthatott. Mátyás király idejében sem, hiszen pl. a firenzei Biblioteca Medicea-Laurenziana egyes korvinái aligha voltak benne Mátyás könyvtárában. II. Ulászló királyunk nem tudta kifizetni az akkor már híres budai királyi könyvtár számára megrendelt, s csak Mátyás halála után elkészült gyönyörű, de drága kódexeket. A Mediciek viszont boldogan átvették, ráadásul helyben, az "árut". A kiállítás legnagyobb értéke éppen ebben az egyedülállóságában volt. Ha rajtam állt volna, azentte bemondtam volna a rádióban, és teret engedtem volna neki a televízióban többször, több szempontból. Egy-egy korvina útja, sorsa vetekszik egy krimi izgalmaival. De nem rajtam, s úgy tűnik, nem is a Széchényi Könyvtáron múlt a propaganda. Vajon mivel magyarázható, hogy a városban alig volt látható a *Bibliotheca Corviniana* kiállítását hirdető jól sikerült, szép plakát? S vajon vidéken volt-e egyáltalán?

Sok és sokféle kiállítás van világszerte. Ezek alapvetően két csoportba sorolhatók: állandók és időszakiak. A rendszeres múzeumlátogató igyekszik az őt érdeklő időszak kiállításokat megnézni, s ha az kiemelkedő, rögtön megfogadja, hogy többször is megnézi. Így voltam a *Bibliotheca Corviniana* kiállítással. (Emiatt aztán az állandó kiállításokra csak akkor jut el az ember, ha külföldi vendéget kell kalauzolni, de akkor alig tud a tárgyakra figyelni.) Az időszak kiállításokat valamilyen alkalmából rendezik, s több szempontot kell figyelembe venni, pl. hogy mit, mikor, miért és hol állítsanak ki, és kicsoda, melyik intézmény, cég vagy testület vállalja magára a kiállítás sokféle, nem utolsó sorban anyagi terhét. Mert gazdaságilag nincs a földkerekségen rentábilis kiállítás, nincs rentábilis kultúra. Azt anyagilag komolyan támogatni kell, s a fejlett országokban tudják, hogy érdemes. A kiállítás apropója a félezer év. (Akkor és ezért.) Abban mindenki egyetért, aki Mátyás korával foglalkozik, hogy Mátyás király legmaradandóbb alkotása a híres könyvtár. (A *The New York Review of Books* 1990. július 19-i számában a recenzens pl. így fogalmaz a kiállítást több oldalon lelkesen méltató írásában: "Matthias's most famous creation...") A "mit" kérdésre az 500 éves jubileum alkalmából tehát a korvinák a legfrappánsabb felelet, s a "hol" kérdésre a válasz ezek után egyértelműen a nemzeti könyvtár, Mátyás egykori könyvtárának szomszédságában. Ezért volt a Széchényi Könyvtár kiállítása a legrepresentatívabb az évfordulóhoz kötődő rendezvények és kiállítások között.

Aki már rendezett – bármilyen célból – könyvkiállítást, tudja, hogy az mekkora rizikó, mert valljuk be őszintén, a könyv nem igazán kiállítási tárgy. Elsősorban akkor érdekes kiállítási tárgyként, s akkor is csak válogatott közönség számára, ha kézbe lehet venni és lapozgatni. Mert az adott könyvnek több dimenziója van, címlapja, díszített lapjai, metszetei, esetleg eredeti kötése, érdekes marginálisai, másutt tulajdonosbejegyzése, különösen fontos explicitje, vagy kolofónja stb. A kódex és régi könyv ettől egyedi. (Maga a mű, a szöveg, modern kiadásban többnyire hozzáférhető.) Hol nyissa ki tehát, vagy csukja be a rendező a könyvet, mit mutasson meg? Nincs az a könyvtáros, akit ne borzongatna a gondolat, hogy kiállításra adott legszebb kódexeit lapozgatják. S a könyvtárosnak ebben igaza van. De könyv könyv mellett, sokszor azonos scriptoriumból, azonos firenzei, fehér indafonatos keretdíszsel, azonos humanistica rotunda írással, hasonló címekkel, látványban nem vetekedhet egy festmény-, szobor- vagy iparművészeti kiállítással. Még akkor sem, ha a korvinák jelentős hányada eltér az átlagos kódexektől. Díszítettségük, pazar kiállításuk csemege a művészettörténészek és a bibliofilek számára. Mégis a sok díszes címlap közepette a látogató szinte fellélegzett egy-egy alig díszített görög kódex láttán, egy tulajdonosbejegyzésnél felütött könyv, pl. a 31-es sorszámon látható Plinius-kötetben Iohannes "fwldwari" Transilvanus nevénel, vagy néhány becsukott könyv esetében (mert az eredeti kötés is nagyon érdekes, de sajnos mindössze csak tízet mutatnak meg), de aztán a kíváncsi ember azonnal szeretné kinyitva is látni! Hogy tudjanak eleget tenni a rendezők minden kívánságnak? Pihentető volt viszont a szemnek az a néhány tárgy, kályhacsempé, tál, kupa, evőeszköz, kard, vért stb. Ez utóbbi kettő egyébként jól is illett az előtte látható Valturius: *De re militari* c. munkához (No. 80.). Lehetnek kifogásai a művészettörténészek e tárgyakkal szemben, ahogyan nekem is van (pl. a kiállított könyveretek gótikusak és kereskedelmi tömegtermékek Nürnbergből, viszont kétségtelenül korabeliek), de a nagyközönség, s a rengeteg diák szívesen lát korabeli, vagy majdnem korabeli használati tárgyakat. (E tárgyakat illetően az OSZK-nak be kellett érnie azzal a maradékkal, ami jutott az évfordulóval kapcsolatos többi kiállításról.)

A kiállítás rendezői elve tematikus volt. Az első teremben a világi művek sorakoztak: történetírók, szépirodalom, filozófiai és tudományos művek (a középkorban nem mindig lehet éles határt húzni a világi és egyházi művek között, különösen nem a filozófiában). Ebben a teremben öt Livius-kötetet láttunk egymás mellett (10–14. tételek). Hogy egy kódex Mátyás könyvtárából származik-e, azt a címer, a kötés vagy a scriptor erre vonatkozó bejegyzése bizonyítja egyértelműen. A 11. számon látható Liviusnál az embernek kételyei voltak, hogy az valóban korvina-e. A 20. század borzalmai ide is belopakodtak, a 26. számon látható megégett korvina Drezda 1945-ös rettenetes bombázásait, égését idézte fel. Beda Venerabilis *De natura rerum*-jának témája szerint feltétlenül ott volt a helye (51. tétel), az Ulászló-címer és a neki készült kötés miatt viszont lehetett volna a harmadik teremben is, Ulászló könyvei között. – A középső teremben a közvetlenül Mátyáshoz és udvarához kapcsolódó könyvek, a Bonfini-fordítások, Trapezantius-kódexek, a feltehetően Vitéz János és Janus Pannonius könyvtárából eredő (55. ill. 63. tétel), valamint a budai műhelyben másolt, vagy díszített kódexek kaptak helyet. A középpontban a király és közvetlen környezete állt. Ez indokolta itt Beatrix királyné könyveit, vagy Marlianus Mediolanensis *Epithalamium* c. munkáját Corvin János és Maria Bianca Sforza eljegyzése alkalmából. Corvin Jánost idézi a Philostratus-kódex (58. tétel) is, a címlapon az ő bécsi bevonulását látjuk. Az egyik legdíszesebb

korvina, kötése már II. Ulászlónak készült, architektonikus díszű. Ismét egy példa arra, hogy egy kódexet attributumai alapján több helyre is tehetnénk. (Az 1986-os kötéskiállításán kivételes kötése miatt volt ugyanitt a vitrinben.) Beatrix könyvei közt találkoztunk ismét Curtius Rufus-szal vagy Agathias-szal (87. és 88. tétel), akiknek művei az első teremben az antik történetíróknál (8. és 1. tétel) Mátyás könyveiként már szerepeltek. Így abból is kapunk valami ízelítőt, hogy milyen standard művek voltak kötelezőek egy humanista könyvtárban. Abszolút középpontban áll Naldus Naldiusnak a bevezetőben már említett, Mátyás könyvtárát leíró könyve, szerzőinek katalógusa (70. tétel). Mellette a Mátyásnak ajánlott, talán legszemélyesebb munka a királyi erényekről Andreas Pannoniustól, a Ferrarában élő magyar kartauzi szerzetestől, aki még jól ismerte Hunyadi Jánost, sokra tartotta őt, s a fiúnak példaképlül állítja az apát. (Talán az Akadémia Könyvtárának Ludovicus Carbo korvinája is inkább ide kívánczolt volna Mátyás dicséretéről. Igaz, hogy a 74. tételszám szerint ide is sorolták, mégis helyileg az oldalsó vitrinbe került.) A középső vitrinben volt a humanista történetíró Petrus Ransanusnak — aki egyben a nápolyi király követe is Mátyás udvarában — magyar történelmet tárgyaló munkája, amely jól mutatja a reneszánsz történelemírás stílusváltását. Az antik hagyományok szerint epitomet ír és nem krónikát. Mellette Thuróczy nyomtatásban megjelent *Chronica Hungarorum* (68. ill. 67. tétel) nagyon jó szembeállítás! Mi lehet személyesebb mint Mátyás autográf aláírása? A látogató megilletődötten betűzgette. Mátyás leveleinek másolatából két kötetnyi is szerepelt a középső terem középső tárlójában, azt példázva, hogy a levél irodalmi műfaj lett. Talál, hogy a rendezők mellé tették Mátyás leveleinek első kiadását is, egy szerény könyvet Kassáról 1743-ból. A második terem utolsó kódexe Antonius Averulinus *De architectura* c. könyve (83. tétel) Mátyás érdeklődését bizonyítja az építészet iránt. Mátyás határozott kívánságára fordította Bonfini olaszból latinra. — A harmadik teremben ókeresztény szerzők, liturgikus és középkori teológiai művek következtek. Itt szerepelt a legtöbb könyvkötés. Végül együtt volt néhány II. Ulászlónak másolt vagy bekötött könyv (*Orationale*, 127., két csillagászati munka, 129-130. és Nagoniusnak Ulászlót dicsőítő verse, 131. tétel), jelezve az időrendet.

A rendezésnél időrendet, vagy művészettörténeti szempontot lehetett volna még figyelembe venni. A korvina-kutatók bizonyára igen hálásak lennének, ha a rendezők felvállalták volna helyettük ezt a nehéz filológiai és művészettörténeti munkát. De jó is lenne, ha tudnánk a korvínák keletkezési sorrendjét, a kódexek eredetét! Mind az időrendet, mind az illuminálás helyének, a művész kiletének kérdését tekintve igen sok a vitatott pont. Nem hiszem, hogy az adott körülmények között a téma szerinti rendezésnél lett volna jobb. Nehezebb eldönteni, hogy melyik könyvet melyik témához soroljuk. Ha belegondolunk, hogy rendezni kell egy kiállítást, amelynek tárgyai 13 ország 39 városából mindössze három–nyolc nappal a kiállítás megnyitása előtt érkeznek a helyszínre, s akkorra "látatlanban" meg kell tervezni a könyvek helyét, tudni kell a könyv helyiségnyét, kinyomtatva készen kell lennie az összes feliratnak, poszternek és a katalógusnak, s még néhány héttel a kiállítás előtt is változik a kódexek "felállása", mert egyik-másik kölcsönző mégis ideadja a kívánt kódexet, csak elismeréssel adózhatunk a kiállítás rendezőgárdájának. Persze hogy a szakirodalom és a fotók alapján dolgoztak, de olykor azokban is vannak tévedések. A feliratok sohasem lehetnek hosszúak, viszont ez esetben alapvető követelmény volt, hogy a magyar mellett németül és angolul is olvasható legyen minden kiírás. Ez eleve meghatározta a feliratok terjedelmét. A 101. tételnél a felirat közli velünk, hogy Attavante degli Attavanti illuminálta, s az initialében a szerző látható, de e nagy méretű kódexnek a kötését mutatták meg, s a kódex keresztben feküdt, mert nem fért el máshogy a szűkre méretezett fali tárlóban. A kötés remekül érvényesült (a korvínák négy fő kötéstípusának egyik ritka reprezentánsa!), a feliratot pedig felfoghatjuk többlet információként. Eppen a harmadik teremben a tételek sorrendje, érzékelhetően a liturgikus művek nagy mérete miatt, kicsit felborult, mert ezek számára csak a középső tárlóban állt rendelkezésre kellő hely.

Az előbbiekből következik, hogy a kiállítási katalógusban célszerű volt mind a 216 fennmaradt korvínát közreadni. A szerzők a korvínákat tizenöt szakcsoportba sorolták, s folyamatosan számozták. Ez egyébként a hitelesnek tekintett korvínák eddigi legteljesebb és a legújabb kutatási eredményeket is tükröző katalógusa (vö. MKsz 1986/4, 295-301. Csapodi Csaba cikkével), tehát többet nyújt mint csupán a kiállítás anyagának tételszerű leírása. Ezért kellett egyeztető táblázat a kiállítási katalógus végére. Így a kiállítási sorszámhoz az utolsó pillanathoz hozzá lehetett rendelni az itt megadott teljes korvinajegyzék sorszámát és a reprezentatív, de azért nyomdatechnikailag sem kifogástalan katalógus római számmal jelölt színes reprodukciójának számát. Ezzel a katalógus sajnos nehezen kezelhetővé vált, a kiállításon mint kalauzt nem lehetett használni, ahhoz túlságosan nagy méretű. Ezt viszont a reprodukciók követelték meg. A katalógusban a kiállításon bemutatott 131 korvina közül 117-ről láthatunk reprodukciót.

A majd 20 oldalas bevezető tanulmányt és a fennmaradt hiteles korvinák ismertető jegyzékét Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára írta. A képanyagot válogatta, a forgatókönyvet írta, a feliratokat szövegezte és a kötetet szerkesztette Földesi Ferenc. A fényképeket a korvinákat őrző gyűjtemények bocsátották rendelkezésre. A kiállítást rendezte az OSzK Kézirattára, Karsay Orsolya irányításával; látványtervező Lencső László. A szervezést népes csoport bonyolította, Szilvássy Zoltánné vezetésével. A magyarországi korvinákat az OSzK restaurátorai készítették elő a kiállításra Beöthyné Kozocsa Ildikó vezetésével. A katalógus 9. oldalán olvashatók a támogató intézmények nevei. A kiállítási katalógus magyar és angol nyelven jelent meg.

ROZSONDAI MARIANNE

Restaurált műtárgyak bemutatása a Legújabbkori Történeti Múzeumban. A könyv- és papírrestaurálás témakörében rendezett első magyarországi nemzetközi konferencia (Budapest 1990. szeptember 3–8.) alkalmából kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Múzeum Legújabbkori Történeti Múzeumában *Könyv- és papírrestaurálás magyar közgyűjteményekben* címmel.

A kiállítás első ízben mutatta be a szakembereknek és a nagyközönségnek a könyvtárak, levéltárak és múzeumok műhelyeiben évtizedek óta folyó restauráló, konzerváló munka eredményeit. A rendezők – Csenki Éva, Szurdoki Zsuzsanna, Szőke Imre (grafikai tervező és kivitelező) és e sorok írója – célja az volt, hogy minél változatosabb anyagon mutassák be a szakma régebbi és legújabb eljárásait, amelyek révén a megrongálódott vagy csaknem elpusztult műtárgyak újra hozzáférhetővé lesznek a kutatók és a közönség számára. A rendezők törekvését a helyhiány korlátozta; csak egyetlen terem állott rendelkezésre. Bár az országban működő könyv- és papírrestauráló műhelyekhez intézett felhívásra 190 műtárgy érkezett be, csak 160 bemutatására volt hely. Ennek ellenére úgy véljük, hogy a kiállító 19 intézmény restauráló műhelye a maga változatos anyagával jól reprezentálta a szakma ország színvonalát.

A sokféle jellegű dokumentumot a rendezők megpróbálták a műhelyek jellegzetesebb tevékenységi köre szerint csoportosítani. Láthatók voltak a tárlókban iratok, oklevelek, térképek, tervrajzok, céhlevelek, papírfelzetes és viaszpecsétek, illetve utóbbiak másolatai. Papír és pergamen alapú kéziratok és kódexek, régi nyomtatványok művészettörténeti értékű bőr és pergamen kötésekben. A legrégebbi kódexek a 13–14. századból valók. Az újabb kor dokumentumait, műtárgyait a papír- bőr, illetve vászonborítású kiadói kötések, litográfiai, akvarellek, korunk dokumentumát az újság képviselte. Ízelítőt kapott a látogató a múzeumok papír, bőr, textil és egyéb anyagok felhasználásával készült legkülönbözőbb műtárgyaiból: kolostori munkák, legyező, diszdobozok, régi gyógyszeres edények. A kiállított sokféle tárgy közös jellemzője, hogy egytől-egyig restaurált, konzervált, tehát többé-kevésbé a restaurátor kezemenkénti nyomát őrzi; akkor is, ha ez magán a tárgyon néha alig észrevehető. Mindemellett az eredeti állapotot jól érzékeltetik a restaurálás előtti, illetve a munka közben készült fényképek. Az érdekesebb vagy bonyolultabb restaurálási munkamenetek rövid összefoglalását magyar és angol nyelven olvashatja a közönség. A helyszűke miatt sok fénykép és módszerleírás szükségképpen nem állhatott a tárgyak mellett, de ez talán a látvány szempontjából inkább előny. Így a nagyközönség számára sem volt fárasztó a kiállítás megtekintése.

Nem törekedtünk arra, hogy csak a legújabb és legmodernebb eljárásokkal restaurált műtárgyakat állítsuk ki, így nyújtva módot a különböző módszerek eredményeinek összehasonlására. A szakember számára is érdekes lehet például két azonos korú és típusú dokumentum 18 évvel ezelőtti, illetőleg az elmúlt évben történt helyreállítási eljárásának összehasonlítása. A két egymás mellett kiállított középkori pergamen kódex nedvesség hatására mikroorganizmusok okozta hasonló károsodást szenvedett. Az egyik csonka leveleit 18 éve írópergamennel és aranyverőhártyával (igen vékony, átlátszó erős bőrhártya) egészítették ki, illetve kásirozták, a másikat a múlt évben egy új módszerrel, pergamenöntéssel állították helyre. Utóbbi lényege, hogy a csonka, illetve meggyengült részekre kézi eljárással pergamen és cellulózrostok keverékéből készült folyékony szuszpenzió kerül, vákuum segítségével. Ez a pótlás megszilárdulás és megszáradás után tulajdonságaiban és küllemében egészen hasonló az eredeti pergamenhez. A két restaurált kódexet összehasonlítva, a kiegészült részek között szemre nem sok a különbség, azonban az új eljárás gazdaságosabb, esztétikailag megfelelőbb eredményt ad, és a kiegészítés tartósabb.

Látható volt a kiállításon különböző eljárások és segédanyagok felhasználásával konzervált és kiegészített papíralapú, egy nyomtatványból való levelek sora. Az eredmény ez esetben annyira hasonló képet